МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка

Філософський факультет

Тези
звітної наукової конференції філософського факультету

Львів – 2024

Затверджено Вченою радою
філософського факультету
(протокол № 287/7
від 26 січня 2024 р.)

Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск Л. Рижак, Н. Жигайло. – Львів, 2024. – Вип. 21. – 357 с.

Збірник тез представляє результати роботи професорсько-викладацького складу, асистентів та співробітників кафедр філософії, історії філософії, теорії та історії політичної науки, політології, психології, теорії та історії культури філософського факультету за 2023 рік по виконанню кафедральних наукових тем.

Литвин Віталій

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЯКІ ДИЗАЙНИ НАПІВПРЕЗИДЕНТАЛІЗМУ ВИБИРАЮТЬ РІЗНІ ПОЛІТИЧНІ АКТОРИ ТА ЧОМУ?

Напівпрезидентська система правління (напівпрезиденталізм) вже давно дуже поширена та популярна у різних країнах і частинах світу, але передусім в Європі, де ця опція політичних і міжінституційних відносин найрозповсюдженіша на тлі всіх інших – передусім парламентаризму, але також і президенталізму тощо. Однак це генерує дуже багато запитань і непорозумінь, адже напівпрезиденталізм вкрай гетерогенний і його рівні варіанти ті чи інші політичні актори вибирають із доволі різних причин. Тим паче, що сьогодні немає єдиної класифікації напівпрезиденталізму, а натомість його можна типологізувати мультиплікаторно та за багатоскладовою логікою: з одного боку, формально (головно залежно від того, хто може відправити уряд у відставку) – на президентсько-парламентські (президент-парламентаризм) та прем'єр-президентські (прем'єр-президенталізм) системи; з іншого боку, фактично (головно враховуючи параметри дуалізму виконавчої влади у прив'язці до партійної композиції парламенту та партійної афіліації глави держави) – на системи уніфікованої більшості, системи уніфікованої меншості, системи розділеної більшості та системи розділеної меншості; з третього боку, формально-фактично (головно на підставі врахування і порівняння динаміки й особливостей уповноваженості базових політичних інститутів в трикутнику «президент–прем'єр-міністр/уряд–парламент) – на президенціалізовані, парламентаризовані/прем'єризовані та збалансовані системи напівпрезидентського дизайну тощо. Вибір напівпрезиденталізму тими чи іншими політичними акторам ускладнюється і тим, що цю систему правління апробують (або модифікують) у рамках різних типів політичних режимів – демократичних, гібридних або автократичних, – а тому приціл «конституційних інженерів» і/чи політиків може бути дуже різним і змінюваним. Адже в одному випадку вибирають одну опцію комбінування типів напівпрезиденталізму (за різними класифікаційними критеріями) й очікують або роблять це в рамках того чи іншого типу політичного режиму, а в іншому випадку – зовсім іншу опцію в рамках такого ж чи іншого типу режимів тощо. Відповідно, в узагальненій формі це ставить на порядок денний питання про те, які дизайни напівпрезиденталізму вибирають різні політичні актори та чому.

Відповідаючи на поставлене запитання, ми проаналізували та порівняли параметри й ефекти різних типів і класифікаційних логік напівпрезиденталізму (див. табл. 1) та встановили, що всі вони мають дуже різнорідні наслідки (це було зроблено на підставі аналізу напівпрезидентських країн Європи, але логіка повторюється). Така різнорідність, своєю чергою, ще більше пояснює не лише те, що напівпрезиденталізм

гетерогенний, а й те, що гетерогенними є причини і очікування від його вибору (як типу системи правління у широкому розумінні) різними політичними акторами. Тим паче, що ці очікування часто, якщо не завжди, засновані на ефектах – ризиках (негативах) і перспективах (позитивах) – напівпрезиденталізму, які найлегше побачити саме в контексті співвідношення напівпрезиденталізму та окремих його типів з типами (демократією й автократією) і векторами розвитку (демократизацією й автократизацією) політичного режиму та зі стабільністю, конфліктністю й ефективністю притаманних для них міжінституційних та політичних відносин. Особливо з огляду на те, що різні ризики та перспективи цієї системи правління є значно надійнішими індикаторами вибору дизайну політичних і міжінституційних відносин, зокрема у розрізі політичних, інституційних, економічних, соціальних та інших умов їхнього виникнення і функціонування, аніж критика кожної з них, оскільки в різних ситуаціях (у нашому випадку – в різних типах і дизайнах напівпрезиденталізму) вони можуть виявлятись вкрай по-різному, підводячи або віддаляючи від «хорошої» чи «поганої» системи державного правління [8; с. 128-129] (знову-ж, на думку різнорідних політичних акторів). З одного боку, це може узагальнено означати, що різні політичні актори по-різному розуміють ризики і перспективи напівпрезиденталізму й те, що для одних є ризиком (наприклад, автократизація політичного режиму), для інших є перевагою (наприклад, з приводу стабілізації міжінституційних відносин і/чи пролонгації свого перебування при владі) тощо. З іншого боку, це може слугувати навіть поясненням тому, чому сьогодні й досі нема (і з великою ймовірністю ніколи не буде) справжньої чи повноцінної відповіді (принаймні політичної) на питання про те, яка система правління чи який тип напівпрезиденталізму "найкращі", оскільки для одних політичних акторів відповідь буде однією, а для інших – зовсім іншою (залежно від того, чого вони прагнуть і чого шукають через той або інший інституційний дизайн).

Таблиця 1

Ефекти різних типів напівпрезиденталізму у рамках його різних класифікацій: фокус на типи політичних режимів і стабільність міжінституційних відносин на прикладі країн Європи[1]

Типи і класифікації напівпрезиденталізму та рівні конфліктів у системі дуалізму виконавчої влади / індикатор ефектів	Усереднений тип політичного режиму (проект «Політія 4» / проект «Свобода у світі»)	Середня стабільність міжінституційних відносин, д.
1	2	3
Формальна класифікація напівпрезиденталізму		
Класичний президент-парламентаризм	+1,6 / 3,7	535
Президент-подібний президент-парламентаризм	+1,7 / 4,2	548
Класичний прем'єр-президенталізм	+8,4 / 2,1	442
Парламент-подібний прем'єр-президенталізм	+7,3 / 2,8	419

[1] Таблицю складено на підставі попередніх досліджень автора [1–3].

Закінчення табл. 1

1	2	3
Фактична класифікація напівпрезиденталізму		
Система повністю уніфікованої більшості	+6,3 / 2,7	599
Система частково уніфікованої більшості	+7,7 / 2,3	526
Система розділеної більшості	+8,6 / 2,0	509
Система повністю уніфікованої меншості	+9,1 / 1,9	319
Система частково уніфікованої меншості	+8,7 / 2,3	323
Система розділеної меншості	+8,9 / 2,1	327
Формально-фактична класифікація напівпрезиденталізму		
Прем'єризований/парламентаризований напівпрезиденталізм	+9,3 / 1,8	508
Президенціалізований напівпрезиденталізм	+0,3 / 4,6	595
Збалансований напівпрезиденталізм	+7,8 / 2,4	412
Рівні конфліктів у системі дуалізму виконавчої влади		
Найнижчий рівень конфліктів у дуалізмі виконавчої влади	+5,7 / 3,0	536
Низький рівень конфліктів у дуалізмі виконавчої влади	+8,3 / 2,2	481
Середній рівень конфліктів у дуалізмі виконавчої влади	+8,4 / 2,5	411
Високий рівень конфліктів у дуалізмі виконавчої влади	+8,5 / 2,2	432
Найвищий рівень конфліктів у дуалізмі виконавчої влади	+8,8 / 2,0	342

Суто ж аналітично і науково ситуація більш чітка та прогнозована, навіть попри те, що «немає «чарівного інгредієнта» для успішної демократичної консолідації …, адже вибір різних інститутів веде до різних результатів» [12; с. 24]. Так, на підставі зібраних даних (табл. 1) отримано висновок, що вибір напівпрезиденталізму і його окремих варіантів (комбінації різних його типів) різними політичними акторами є надзвичайно різноспрямованим залежно від зважування ризиків та перспектив кожним із ним, однак у рамках специфічного для кожного із них розуміння цих ризиків і перспектив. Це вписується у вже наявні висновки дослідників про те, що ризики/негативи і перспективи/позитиви напівпрезиденталізму та його окремих варіантів/типів типово зумовлені тим, що превалювання їхнього схвалення або критики [4] навряд чи може бути цілком рівномірно проблематичним або корисним для всіх випадків одночасно, тобто узагальнено. Інтуїтивно це все означає, що вибір та оцінювання ефектів напівпрезиденталізму залежить від варіативних класифікаційних рядів напівпрезиденталізму і їхнього суміщення між собою, зокрема із приводу структуризації політичних і міжінституційних відносин у трикутнику «глава держави–прем'єр-міністр/уряд–парламент» та в контексті їхнього впливу на політичні режими й інституційну і політичну стабільність, конфліктність й ефективність тощо [11]. А це,

як зазначено вище, залишає чималий простір для суб'єктивізму (особливо в баченні політичних акторів), оскільки критиці у дослідженні та виборі напівпрезиденталізму і його опцій найчастіше піддаються особливості «виживання» демократій, а схваленню – передумови якості демократії. Інакше кажучи, критики напівпрезиденталізму апелюють до того, як ця система правління чи її окремі різновиди впливають на колапс демократії, а прихильники – до того, наскільки ця система правління або ж її варіанти посилюють або підривають демократичний розвиток. Узагальнюється це тим, що дуже багато спроб односторонньо пояснити ефекти та параметри вибору напівпрезиденталізму відмінними політичними акторами виявляються або занадто штучними, або ж ситуативними у контексті конкретного часу і місця [9].

Натомість проведений у цьому дослідженні порівняльний аналіз засвідчує, що існує значна розмаїтість інституційного та політичного дизайну і наслідків напівпрезиденталізму й окремих його типів, яка в різних умовах та різною ціною стабільності чи нестабільності, автократії чи демократії [7] може зумовлювати успіхи або невдачі за результатами вибору напівпрезиденталізму як системи правління. Саме в цьому контексті дуже актуальним є вироблення висновків про ті чи інші можливі ефекти різних варіантів напівпрезиденталізму, зокрема в розрізі перспектив чи ризиків їхнього вибору у різних умовах різними політичними акторами. Тим паче, що при виборі напівпрезиденталізму як «калейдоскопу» чи «матриці» його різних підтипів мотиви політичних акторів і «конституційних інженерів» суттєво відрізняються або принаймні можуть відрізнятись.

Якщо вони шукають головно механізму поступу і консолідації демократії й забезпечення міжінституційних та політичних рівноваг, то їхня увага повинна бути зосереджена передусім на такому серединному варіанті напівпрезиденталізму, який: формально окреслюється як прем'єр-президенталізм, а не президент-парламентаризм; формально і фактично виявляється як принаймні збалансований, але бажано прем'єризований/парламентаризований, а не президенціалізований, тобто позначається посадами помірно чи слабо уповноваженого президента і натомість помірно чи сильно уповноваженого прем'єр-міністра й урядового кабінету, які колективно відповідальні (на предмет можливої дострокової відставки) винятково перед парламентом; щонайбільше уникає чи навіть унеможливлює системи уніфікованої більшості, а відтак й характеризується доволі помітними конфліктами у дуалізмі виконавчої влади. Якщо ж політичні актори й «конституційні інженери» у пошуку механізму забезпечення стабільності, консервації й автократизації режиму і централізації влади, особливо з максимальним уникненням політичних та міжінституційних рівноваг, тоді їхня увага повинна бути зосереджена передусім на такому серединному варіанті напівпрезиденталізму, що: формально позначається як президент-парламентаризм, а не прем'єр-президенталізм; формально і фактично є найкраще та передусім президенціалізованим чи хоча б прем'єризованим/парламентаризованим, але не збалансованим, тобто позначається посадами сильно уповноваженого президента чи прем'єр-міністра/урядову, а не їхнім балансуванням; максимально

сприяє системі уніфікованої більшості, а не розділеної більшості чи меншості, а тому характеризується незначними конфліктами у дуалізмі виконавчої влади.

Емпірично це означає, що в одному випадку політичні актори вибирають аналізовану систему правління (в тій чи іншій «матриці») в умовах демократії та/або для демократії і задля цього вони мають ті чи інші політичні мотиви. Натомість в іншому випадку політичні актори зупиняються на напівпрезиденталізмі заради пролонгації своєї влади і відтак автократизації політичного режиму. Тому зовсім не дивно, що вибір напівпрезиденталізму може бути цілком усвідомленим кроком і стратегією політичних еліт та їхнім цілеспрямованим варіантом творення «сильної держави» [10; с. 286], пошуку і забезпечення компромісу, становлення і «виживання» автократичного режиму [13] й заохочення і кооптації опозиції тощо. Рівно як не дивно і те, що вибір напівпрезиденталізму та перспективи його демократизації значно вищі у випадку тих країн, для яких властивий приріст показників соціально-економічного розвитку [5; 6] тощо. Незмінним залишається лише те, що в цьому випадку йдеться про різні типи напівпрезиденталізму, адже для різних цілей і в рамках різних мотивів політичні актори все-таки вибирають різні варіанти, конфігурації та дизайни напівпрезиденталізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин В. Динаміка розвитку політичних режимів у рамках різних типів напівпрезиденталізму: порівняльний аналіз на прикладі країн Європи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. 2022. Вип. 46. С. 133–150.
2. Литвин В. *Інституційно-процесуальні та політично-поведінкові атрибути і різновиди напівпрезидентської системи правління: порівняльний аналіз на прикладі країн Європи*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 815 с.
3. Литвин В. Особливості міжінституційних відносин у напівпрезидентських країнах Європи. *Політичні дослідження*. 2022. Вип. 2 (4). С. 42–62.
4. Elgie R. The Perils of Semi-Presidentialism. Are they exaggerated?. *Democratization*. 2008. Vol. 15. No. 1. P. 49–66.
5. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Democratic Survival // Elgie R. Semi-Presidentialism: *Sub-Types and Democratic Performance*. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 54–79.
6. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and the Performance of Democracy // Elgie R. *Semi-Presidentialism: Sub-Types and Democratic Performance*. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 80–105.
7. Elgie R., Schleiter P. Variation in the Durability of Semi-Presidential Democracies // Elgie R., Moestrup S., Wu Y.-S. *Semi-Presidentialism and Democracy*. London: Palgrave, 2011. P. 42–60.
8. Fabbrini S. Presidents, Parliaments, and Good Government. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6. No. 3. P. 128–138.
9. Garrido A. *Semi-Presidentialism and Democracy: A Comparative Perspective* // World Congress of the International Political Science Association. IPSA Santiago de Chile. July 2009. 36 p.
10. Rüb F. Schach dem Parlament! Über Semi-Präsidentielle Regierungssysteme in Einigen Postkommunistischen Gesellschaften. *Leviathan*. 1994. Vol. 22. No. 2. S. 260–292.

11. Schleiter P., Morgan-Jones E. Citizens, Presidents and Assemblies: The Study of Semi-Presidentialism beyond Duverger and Linz. *British Journal of Political Science*. 2009. Vol. 39. No. 4. P. 871–892.
12. Schmitter P. Twenty-Five Years, Fifteen Findings. *Journal of Democracy*. 2010. Vol. 21. No. 1. P. 17–28.
13. Wu Y.-S. Clustering of Semi-Presidentialism: A First Cut // Elgie R., Moestrup S., Wu Y.-S. *Semi-Presidentialism and Democracy*. London: Palgrave, 2011. P. 21–41.